

A BÁZELI EGYETEM MAGYAR VONATKOZÁSÚ
KÉZIRATAI (1575) 1660–1798 (1815): KATALÓGUS –
DIE HUNGARICA-MANUSKRIPTE DER UNIVERSITÄT
BASEL (1575) 1660–1798 (1815): KATALOG
Összeállította/Zusammengestellt von Hegyi Ádám,
Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2010
(Nemzeti Téka), 271.

A koraujkori magyar peregrináció kutatás „svájci embere”, Hegyi Iván¹ újabb segéd-könyvvel jelentkezik, ami segítheti azon kutatók munkáját, akik a 16–18. században a Bázeli Egyetemen megfordult magyarországi, illetve erdélyi vándordiakok tanulmányai, életkörülményei és széles értelemben vett kapcsolatai iránt érdeklődnek. Hegyi Ádám hangyaszorgalommal nézte át mindazokat a leveles és kötetes kéziratokat a Bázeli Egyetem kéziratárában, a Bázeli Történeti Múzeum emlékkönyv-gyűjteményében és a városi levéltárban, melyek reményt adtak arra, hogy információval szolgálhatnak a magyarországi, valamint erdélyi hallgatók és tudósok bázeli fizikai és szellemi jelenlétére.

Az 1660–1798 között Bázelen tanult vagy csak Bázelen járt, illetve a Bázeli Egyetemmel kapcsolatban állt magyarországi személyek kéziratai, a róluk fennmaradt kéziratok feljegyzések képezik tárgyát a jegyzéknek, mely így rendkívül hasznos kézikönyve lehet a svájci városhoz köthető szellemi impulzusok hazai hatását kutatók számára.² Különös értéke az összeállításnak, hogy a Bázelen található levelezéseket és emlékkönyveket teljes körűen igyekszik feltárni, ezzel adva alapot a személyes „kapcsolati

¹ A Szögi László által szerkesztett sorozatban tette le először névjegyét hallgatói jegyzékével. Vö. HEGYI Ádám, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798)*, Budapest, 2003.

² A szerző a kutatómunkáról már korábban is beszámolt: HEGYI Ádám, *Die Wirkung der Universität Basel auf die ungarländische Kulturgeschichte im 18. Jahrhundert [Forschungsbericht]*, Annales Universitatis Apulensis. Series Historica, 2009 (Special Issue), 79–100; Uő., *Magyar vonatkozású kéziratok források Bázelen 1660–1798 között, Egy kutatás eredményei* = „Apró cseppekből lesz a zápor”, Bakonyi Géza emlékkönyv, szerk. HEGYI Ádám, SIMON Melinda, Szeged, 2008, (Habent sua fata libelli 4), 71–94. A szerző további témába vágó, s alább nem említett munkái: HEGYI Ádám, *Bázeli diákok könyvjegyzékei 1665–1774 között* = „Hatvanodik”, Horvath Ivani hatvanodik születésnapját köszöntik munkatársai, szerk. ORLOVSKY Géza, Budapest, 2008, http://syrena.elte.hu/hatvanodik/bazel_hegyi.htm; Uő., *Der (Aus-)Bildung wegen nach Basel: Ungarische Studenten im 18. Jahrhundert* = Universität Basel – seit 1460 unterwegs, Unigeschichte.unibas.ch – ein online-Projekt zur Geschichte der Universität Basel, Gesamtleitung: Susanna BURGHARTZ, Georg KREIS, Basel, 2010, <http://www.unigeschichte.unibas.ch/lokal-global/der-nationale-und-internationale-kontext/wege-nach-basel/bildungsmigration-nach-basel-ungarn.html>; Uő., *A gályarab lelkészek bejegyzései Johann Heinrich Fries (1639–1718) albumában: Magyarországi diákok Bázelen és Zürichben 1677 és 1720 között*, Egyháztörténeti Szemle, (2010/1), 9–27.

hálók” későbbi felvázolásának. Külön szempontként jelentkezett a könyvtáros Hegyi Ádám számára a Bázelen megjelent, Magyarországhoz köthető nyomtatványok megszületéséhez kapcsolódó nyomdai iratok feltárása is. Nyomdászattörténeti leleteinek egy részét korábban szintén feldolgozta egy tanulmányában.³ A korábbi kutatások által kielégítően kiaknázottnak tekinthető (és nyomtatásban is részben megjelent) egyetemi matrikulák ezúttal nem képezték a feltáró munka tárgyát, ezzel szemben kiaknázásra kerültek az egyetemi könyvtár látogatóiról vezetett egyes jegyzékek.⁴

A szerző/összeállító tiszteletreméltó akribiával nézte végig mindazon állagokat, melyekben feltételezhető volt, hogy Magyarországgal/magyarországiakkal és erdélyiekkel kapcsolatos adatokra lelhet. Ezzel a munkával – saját becslése szerint – mintegy megduplázza a figyelembe jöhető és vehető források mennyiségét, s az eddig feltárt és első-sorban használt hazai kéziratok mellé jelentős mennyiségű (és most már – legalábbis leelőhelyét tekintve – ismertnek tekinthető) iratot tett le a kutatók asztalára.

Emellett a Bazel és Magyarország/Erdély közötti kora újkori kapcsolatok feltárásában eddig elért eredmények bizonyos összegzését is adja a kötet, hiszen szakirodalmi utalásaiban megjelennek mindazok a dolgozatok, melyek eddig hazai és svájci részről a kérdéskörrel foglalkoztak, és esetleg már publikálták a jelen jegyzékbe bekerült, adott forrás szövegét. Hegyi ezáltal szinte megmutatja, melyek azok a feltáratlan ösvények, melyeken a későbbi kutatóknak érdemes elindulniuk, hogy újabb szempontokkal és eredményekkel járuljanak hozzá a hazai tudományos köztudatban egyébként is számon tartott kapcsolatok jobb megismeréséhez.

A jelentős forrásfeltáró munka azonban talán valamivel ösztönzőbb lenne a kötetet használók számára, ha az egyes tételek mögött meghúzódó kéziratokról, bejegyzésekről valamivel több információt kaphatna a használó.

Félreértés ne essék, az egyes egységeknél alkalmazott „rovatok” kielégítenek bizonyos minimális igényeket, hiszen információt kapunk az irat keletkezési helyéről, idejéről, pontos fellelési helyéről. Meglehetősen sematikusán (a tárgymutatóból való visszakereshetőséget szolgálva) megismerjük az irat vagy bejegyzés tárgyát, kapunk szakirodalmi utalást és néha fontos, a (távoli) értelmezést segítő megjegyzéseket is, de mégis maradhat hiányérzete annak, aki egy-egy tétellel kapcsolatban azon döntés előtt áll, hogy érdemes-e elutaznia Bázellebe, vagy más módon megszereznie a kéziratot. A szerző/összeállító által „a magyar vonatkozású rész rövid leírása”-ként jelölt „rovat” például nem minden esetben ad kellő tájékoztatást az irat lényegéről. A témával foglalkozónak érdekes lehet példának okáért, hogy a Socin család archívumában milyen tartalmú említés lelhető fel a három Teleki grófról 1760-ból. Az itt alkalmazott tárgysza-

³ HEGYI Ádám, *A bázeli egyetem ismeretlen magyar vonatkozású egyleveles nyomtatványai*, Magyar Könyvszemle, (2008/3), 292–311.

⁴ Ezen adatok felhasználásának lehetőségére vö. HEGYI Ádám, *Magyarországi diákok könyvgyűjtési és könyvtárhasználati szokásai Bázelen és Bernben a 18. században*, Magyar Könyvszemle, (2008/4), 377–389.

vak csak nagyon bizonytalan feltételezéseket engednek meg: „egyetemi jubileum, bázeli magyar kapcsolatok, napló” (nr. 509). Vagy mihez lehet köthető egy „Magyarországgal kapcsolatos felejegyzés” [sic!] 1679-ből a városi Kis Tanács (Kleiner Rat) protokollumában (nr. 557)?

A könyv terjedelmét természetesen növelte volna, de az egyes „atipikus” bejegyzések esetében egy bővebb tartalmi tájékoztatás az irat, levél illetve bejegyzés tartalmáról – regesztát talán nem kellene elvárniuk – mindenképpen hasznos lett volna, különösen ott, ahol maga a bejegyzés szövegszerű beidézése nem visz közelebb a tartalomhoz. Van persze üdítő ellenpélda is, bár ez nem biztos, hogy csak az összeállítónak köszönhető: a canterbury érsekhez kapcsolható két, 1719-ből származó levél esetében (nr. 328–329) német nyelvű összefoglalót olvashatunk. Ezen regeszta-szövegek eredete azonban nem derül ki a tételből.

A recenzens által óvatosan pártolt elmozdulás a regeszta-jellegű szövegeket eredményező „autopszia” felé segíthetne annak megítélésében is, hogy például egy olyan megjelölés, mint „magyarországi hallgatók ösztöndíja”, vajon elutasító vagy pozitív döntést takar-e (nr. 590–594), ami adott esetben nem lehet mindegy a témával foglalkozó kutató számára. Hasonló lehet a tanácstalanság a levelek tartalmával kapcsolatban is.

Néhány esetben kétségben marad az olvasó az eredetiben idézett szövegekben megjelenő elírások tekintetében: nem világos, hogy a hiba már magában a forrásban jelentkezik (ilyenkor a szokásos [sic!] utalhatna erre), vagy az átírás hibás, esetleg a nyomda ördögét kell okolniuk a hibáért. (Például Dömök Gergely keresztneve a forrásátírásban *Georgiusként* jelenik meg – nr. 349, vagy midőn egyszer helyesen, kétszer viszont helytelenül jelenik meg az *Aestimatione* szó Hatvani István egyik dolgozata címében – nr. 9, 334 és 348.)

Vannak kéziratok, melyek többször is felvételre kerülnek a jegyzékbe, hiszen különböző forrásokban jelenik meg ugyanaz az irat. Ilyen esetben keresztthivatkozással lehetett volna utalni a másik iratra, megkímélve a használót a névmutató igénybevételétől. (Csak szemezgetve: nr. 7–330; nr. 8–333; nr. 9–334; nr. 10–335; nr. 11–336 ugyanazt a tényt jelzik.)⁵ Jelen esetekben a két szám az egyetemi könyvtár kéziratgyűjteményének két különböző disszertációs mutatójára utal. A későbbi kutatásnak kell egyébként majd állást foglalnia abban a kérdésben, hogy miért ilyen viszonylag kevés magyar vonatkozású *disputatio/dissertatio* jelenik meg a bázeli jegyzékekben.

Az *album amicorum*okban megjelenő magyar vonatkozású adatok esetében világos az, hogy jegyzékünk csak a bejegyző nevét (önmegnevezését) hozza. Ahol nincs utalás a szegedi *Inscriptiones Album Amicorum* adatbázisra, vagyis azon bejegyzések esetén, amelyek még nem ismertek, a jegyzéket később használó kutató nem tudja majd eldönteni, hogy talál-e a bejegyző nevén túl egyéb érdeklődésére számot tartó adatot az adott forráshelyen. Természetesen a bejegyzések teljes tartalmának közlése túlterjedne a kata-

⁵ Közvetlenül ezen tételek előtt találunk jó példát a keresztthivatkozás alkalmazására: nr. 3 és 4 – 123.

lógus kitűzött céljain, de egy rövid, ám informatívabb utalás a bejegyzés jellegére (például: klasszikus – latin/görög – idézet, kép) könnyítené az utánunk jövők munkáját.

Talán csak szépséghibaként értékelhető, de a levelek jegyzékbe foglalása során következetlennek tűnik, hogy egyszer a levélíró, másszor a címzett neve áll elől az adott tétel fejratában („rendszavában”). Ellenirányú leveleknél a megjegyzés rovatban utalhatott volna az összeállító arra, hogy – ha ez megállapítható – melyik levélre válaszol az levélíró (például Bél Károly András és Johann Heinrich Lambert vagy Pápai Páriz Imre és Johann Grynaeus levélváltása és mások esetén). Ez szintén segítség lenne a későbbi kutatók számára.

Hasonlóan nem sikerült megfejtenem, mi alapján sorakoztatja fel az összeállító a *disputatiók* résztvevőit az adott bejegyzés felvétele során (pl. nr. 644-től sorozatban). A *disputatiók* jegyzékéből kiragadott leírásból nem mindig derül ki biztosan, hogy a magyarországi résztvevő milyen szerepet töltött be az adott vitatkozáson, *respondens*ként vagy *opponens*ként lépett-e fel.

Az emlékkönyvek esetén is hol az album tulajdonosa, hol a magyarországi bejegyző áll a tétel-megjelölésben elől. Ezt természetesen csak „esztétikai” szempontból kifogásolhatjuk, hiszen a gondos névmutató segít megtalálni az adott peregrinusra vonatkozó valamennyi adatot.⁶

Kissé meglepő, hogy a forrásjegyzékben Msc. Fr-Gr. VI. 7. jelzet alatt („*Promotionsrede von Samuel Wärenfels 25. August 1711.; Promotion von J. L. Frey*”) több magyarországi hallgató számára Johann Ludwig Frey által kiállított – láthatólag egy több mint száz oldalas kéziratban fellelhető – igazolás-másolatot vesz jegyzékbe az összeállító. Itt a hivatkozott forrás címe és jellege közötti ellentmondást fel lehetett volna oldani egy megjegyzéssel (nr. 152–156).

A teljességre való törekvés számlájára írhatjuk, hogy a kéziratok mellé egy-egy aprónyomtatvány is bekerült (nr. 417, 504). Szerepel olyan adat is, amelyet csak szakirodalmi hivatkozásból ismer az összeállító.⁷ Kisebb szerkesztési hiányosság, hogy az irodalomjegyzékben nem találtuk meg a BA rövidítés feloldását.

Hegy Ádám vállalkozása úttörőnek és példaértékűnek tekintendő. A recenzens kritikai megjegyzései éppen azt célozzák, hogy a későbbi hasonló jellegű jegyzékek – mindaddig, míg minden megtalálható nem lesz egyébként is a világhálón – minél jobban hasznosulhassanak majd a hazánktól távoli források felé tapogatózó művelődéstörténészek kezében.

Végeredményben megállapíthatjuk, hogy a szerző/összeállító jelentős munkát végzett el, melynek eredményeire bizonyosan építeni tudnak és fognak a bázeli magyar kapcsolatokat kutató jövőző nemzedékek.

⁶ A nr. 303 alatt hozott fordítás szerzőjét jelölő monogram mögött valószínűleg Hatvani Istvánt (St. H. D. = Stephanus Hatvani Debreceniensis) sejtethjük, aki az előző szám alatt lajstromozott levélnek is szerzője.

⁷ Ilyen a pozsonyi joghallgató Ferdinánd Heindel albumbejegyzésére vonatkozó adat (nr. 64).